
РОЗДІЛ II. ПИТАННЯ ІСТОРИОГРАФІЇ, ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА, СПЕЦІАЛЬНИХ ІСТОРИЧНИХ ДИСЦИПЛІН, ЗАГАЛЬНОЇ ІСТОРІЇ

УДК 929 Сковорода; 930.25 Оляничин

Даріана Блохин
(Мюнхен, Німеччина)

ІЗ АРХІВНИХ МАТЕРІАЛІВ Д. ОЛЯНИЧИНА ПРО Г. СКОВОРОДУ

У статті автор висвітлює матеріал з архіву Домета Оляничина, який вперше досліджував життя і діяльність Григорія Сковороди, починаючи з 1923 р. У 1921 р. дослідник вступив до Фрідріх-Вільгельм-Університету в Берліні, закінчивши докторантуру, захистив докторську 31.07.1928 року дисертацію про Г. Сковороду.

Ключові слова: *рецензія Д. Чижевського, архів Д. Оляничина, Німеччина, Токай, Василь Сковорода, Чорнухи, П.І. Зайцев.*

Серед тих учених, які мають великі заслуги перед українською наукою, важливе місце належить українському історичному досліднику архівів, проф. д-ру Домету Герасимовичу Оляничину (19.08.1891-25.06.1970), ім'я якого ми хочемо заново підняти із заפורшених архівних матеріалів і поставити на той рівень, який він заслужив своєю невтомною науковою працею на користь українській науці, як справжній патріот України, який жив у Німеччині.

Дуже прикро, що часто забуваємо про скромних наших учених і вони відходять у забуття. Його ім'я ніколи не можна було знайти в радянських енциклопедіях, немає його і в діаспорній енциклопедії під редакцією В. Кубійовича «Енциклопедія українознавства», але надія є на майбутні часи.

Працюючи над творчістю проф. Д. Чижевського, проф. Ю. Бойка-Блохина, я віднайшла ім'я Д. Оляничина, листи якого були в архівах цих вчених. Зацікавившись цією особистістю, шукала його архів, та раптом маг. В. Лєник із Мюнхену сказав, що архів Д. Оляничина був перевезений із Штуттгарту, де він проживав до останніх днів, у Мюнхен і знаходиться в УВУ. Довго і уважно працювала в цьому архіві, шукала листування Д. Чижевського, Ю. Бойка-Блохина з Д. Оляничиним і ін.

Працюючи в різних архівах Західної Європи, Д. Оляничин знайшов дуже цікаві матеріали з Історії України XVII-XIX ст. У цій статті ми зупинимося на окремих архівних матеріалах проф. Д. Оляничина, які стосуються його досліджень про життя і творчість Григорія Сковороди.

У Німеччині вперше започаткував вивчення життя і творчості Г. Сковороди проф. Домет Оляничин на базі німецьких, австрійських, угорських архівів. Г. Сковорода листувався зі своїми приятелями, тодішніми панамі на Україні, латинською мовою, зрозуміло, що цей факт є доказом нашого споріднення й контакту з європейськими джерелами культури, які під примусом Російської імперії були приховані або знищені протягом XVIII-XIX ст. Ще будучи студентом Берлінського Університету, Домет Оляничин у 1924 р. написав працю «Григорій Сковорода – український філософ і учитель XVIII віку». (Присвячую: Панам – Н. Григорієву (Каменець на Поділлі), проф. Д.І. Багалію (Харків) та проф. Е. Шпенглерові (Берлін), рукопис якої зберігається в моєму Архіві. На рукописі написано червоним олівцем, дуже нерозбірливо: «Передрукувати і оригінал з однією копією повернути авторові. 27.02.1924 р.»; у кінці підпис.

Чи була надрукована ця праця і в якому місці? Невідомо. Закінчивши Університет, Д. Оляничин студював в аспірантурі при Берлінському Університеті, написав і оборонив

дисертацію 31.07.1928 року на тему: «Hryhorij Skovoroda (1722-1794). Der ukrainische Philosoph des XVIII Jahrhunderts und sein geistig-kulturelle Umwelt». Д. Оляничин видав одноіменну книгу, яка викликала велику дискусію серед українських і російських вчених. З'явилася критична рецензія проф. Дмитра Чижевського, який, як писав Д. Оляничин: «...закидуючи мені, що я слова нашого філософа передав на німецьку мову не точно, іноді їх пропускав, доповнював або модернізував» [11].

У такому дусі, але повніше, рецензує Д. Чижевський мою скромну працю і в «Zeitschrift für Slavische Philologie» (Berlin, 1929, Band.V, S. 279-284), де він обвинувачує мене, що дослід філософії Г. Сковороди не перевів з аналізу його «символів», а обмежився цитатами (с. 282); що праці про Г. Сковороду – Ерна, Багалія (1926), В. Петрова й самого Д. Чижевського (про філософію на Україні, 1926) зігнував; що про «великоросів» («москвичів») висловлювався я за дуже суворо і самовільно; та, мовляв, я перебільшую, що знаю багато про літературу сквородинську й т.д.». А далі Д. Оляничин спростовує критику Д. Чижевського, наводячи ряд достовірних фактів, хоча б такі: «...переводив я свою працю не залежно від «русской мысли». Розпочав її писати в половині 1923 р., закінчив у листопаді 1925 р. В часі праці спозирив я на нашого філософа зі становища духової українськості 18 ст., яку Московія нищила й ще досі нищить, ...тому вислови в моїй праці ...впливали ... із історичної правди, яку я, як свідомий член Української Нації, змовчувати не буду, хоча би як був зв'язаний приязню Степунів, Зінківських і т.д. Під час праці над нашим філософом переглянув я не лише всю літературу, але й усі друковані матрикелі старих німецьких університетів, щоденники тогочасників Г. Сковороди, як Лесінга, Гердера, Канта та праці не одного квієтиста, щоб ... натрафити на слід можливої його науки за кордоном; довідатися з якими мудрими людьми здибався він, коли подорожував по Європі; збити або підтвердити припущення А. Васильчикова, що наш філософ їздив також за кордон в рр. 1743-1744 із Кирилом Розумовським, пізнішим Українським Гетьманом. (Семейство Разумовскихъ. – Пб., 1880, т. I, с. 27). На жаль, всі мої пошуки скінчилися нічим і то особливо щодо перебування його за кордоном: документальних слідів на це я не найшов; ...праця акад. Д. Багалія появилася роком пізніше (1926), як я уже свою працю написав, що посвідчить декан Берлінського університету. Тому лічу за вигадку Д. Чижевського, що я таку поважну багаліївську працю «зігнував» і навіть саму працю рецензента, яку я запізно дістав від проф. І. Мірчука; працю Ерна я зігнував за тенденційний його підхід до української духової культури, яка мовляв почала розвиватися лише тоді, коли Україна підпала під «московський хомут» (власні слова Ерна)... я не подав докладно розвою самої філософії на Україні, особливо перед ним і в часи його життя, бо на це потрібно було б часу більше, як пару років, і тому я оговорився, що про це напишу пізніше (дисер. С. 151, прим. 9). Не моя вина, як і видавця, що моя праця вийшла в світ аж в 1928р., з чого Д. Чижевський припускає, що я навмисне зігнував його й інші праці, окрім Ерна і дрібніших авторів... Замість поборювати один одного, краще подумати об тім, як наш український інтелект принатурити до самостійної української філософії, й то так, щоб майбутні В. Зінківські, Н. Лоські, Філорінські, Б. Яковенки й ін., посідаючи мізки українські, залишалися в лоні нашої філософії, а не переходили до т. зв. московської та, щоб вони залишалися українськими патріотами. Можна признати Д. Чижевському почасти рацію, що деякі головоломні речення нашого філософа в передачі на німецькій мові виглядають у деяких випадках скорочені або одним-двома словами доповнені. Це я навмисно робив, щоб моя праця німецькому світові була ясна, а в ній думки нашого філософа зрозумілі..., я його самої філософії не підмінив, не сфальшував і не змодернізував. Її зміст залишився такий, як у ній був: пізнання людиною в собі боголюдини чи нової людини, яка живе в житті просто, по «сродності» й обов'язкам, щоб мати щастя – душевний спокій, за ради суспільного спокою та добра. Під цим оглядом лічу ту написану критику Д. Чижевського за суб'єктивну, тенденційну [див. 20].

Домет Оляничин пояснює: «... я заставив своєю працею нашого філософа «пошагати» по Європі, чого ще не зробив Д. Чижевський. Тому й «ціль праці... осягнута» (Osteuropa. – Berlin, 1929, Heft 5, s. 359). Вона, як слушно відмітив червоний рецензент П. Ганин, є «першою науковою спробою, що інформує німецького читача про українського філософа» [6, с. 114].

«Коли Д. Чижевського така ціль моєї роботи не задовольняє..., то йому прислугує моральне право зробити за мною другий крок і написати власну працю про нашого філософа, як найкращу, чого я йому від глибини душі бажаю. Тоді, напевне, була б його критика для мене повчаюча, а не якась не заслужена напасть. Домет Оляничин» [11].

Д-р Д. Оляничин вивчав твори Г. Сковороди цілком ґрунтовно, що підтверджують архівні матеріали: кожен твір він читав, занотовував головне, робив свої цікаві помітки (Архів Оляничина, Папка № 2), що вдалося їх використати при написанні праць «Філософічна метода Сковороди» (Наукові Записки НТШ. – Львів, 1930, т. 99, с. 27; сс.145-159, сс.168-171), «Про подорож Сковороди – очевидці. (П. 2), «До питань перебування Сковороди в Слобідській Україні» (Доповідь в УВУ, в архіві не знайшла. – Д. Т.) та ін.

Дослідження Д. Оляничина про Г. Сковороду викликали зацікавлення харківського проф. Андрія Ковалінського, який, за словами проф. В. Заїкіна (зі Львова), був «провідним знавцем і найкомпетентнішим знавцем життя і творчості Сковороди» [10].

Проф. Залозецькому не подобається вступ книги, де Оляничин характеризує духовно-культурну обстановку України, звертаючись до первісно-етнічних культурних елементів, що увійшли в традицію українського народу, які передавалися з покоління в покоління до наших днів, а також, щоб замість латинсько-протестанського впливу, він показав вплив романо-германського чинника й ін. І Домет Оляничин на це відповів: «Без того романо-германського терміну мій рецензент не знаходить у вступі моєї дисертації того історичного тла, бо не збагнув, на якому можна було б зрозуміти Сковороду. Натомість, на потіху, рецензента, такий знавець нашого філософа, як проф. А. Ковалінський, трохи іншої думки. Він каже, що в моїй німецькій книзі цей вступ аж занадто на місці, вважаючи на слабку ознайомленість німецьких вчених з українською культурою та її історією... В цілому ж начерк при всій своїй стислості – яскравий і живий» [17, с. 281-282; 18, с. 125].

Після цього призупинилися критичні рецензії (внаслідок ряду стилістичних, орфографічних помилок і перекладу цитат творів Сковороди на німецьку мову) на працю молодого вченого Д. Оляничина.

Проф. Д. Чижевський був дуже авторитетний і ерудований вчений, який не міг допустити таких недоглядів у праці. В багатьох зауваженнях він мав рацію, однак багато чого він перебільшував, адже хотів поставити Оляничина на такий рівень знань, якого він сам досягнув. Але, на жаль, у природі немає однакових людей з однаковою геніяльністю, здібностями і досвідом, про що сам Сковорода говорив. Та й слід звернути увагу на те, що Оляничин ще слабкими ногами вступив на ґрунт науки, він був ще недосвідченим науковцем, не таким, яким був Чижевський, геніяльним від Бога, маючи знамениту пам'ять і енциклопедичні знання. Напевне цього б не трапилося, якби він прочитав працю Д. Оляничина ще до її друку. А те, що Оляничин допустив багато помилок у перекладі цитат із праць Сковороди, то треба зрозуміти, що це не так просто тексти Сковороди перекласти на німецьку мову, (тай на українську мову було нелегко правильно перекласти), але і такі переклади німці зрозуміли, і це було достатньо їм мати уяву про історичну обстановку в Україні XVIII ст. і про представника духовної культури Г. Сковороди. Але авторитет Чижевського вимагав підтримки, і його підтримали ряд вчених, переважно російських вчених: д-р В. Залозецький, В. Зінківський, Д. Скитський, Н. Лоський, Б. Яковенко, Флорінський і ін., які за словами Д. Оляничина, хотіли «...вбагати (втягнути - Д.Б.) Г. Сковороду в «ідеалістичний містицизм», та й ще в «східноєвропейський» (чуть не в «общерусский»), занадто наївне, щоб його поважно торкатися..., до такого завдання ще й досі зарано приступати: одно покоління дослідників ще мусить попрацювати історичною та аналітичною методою (хоча би психоаналізою й психопатологією, як рекомендує проф. І. Мірчук)... Чим більше буде таких дослідників, які нав'язують свою певні «системи», тим ясніше ставатиме для всіх, що такий спосіб праці над нашим філософом не буде науковим...» [1]. І далі: «По ширості кажучи, рецензія В. Залозецького науковим вимогам не відповідає. Замість вказати, в чому полягають хиби, він, у такій важкій матерії української духовної творчості XVIII віку, що в нас ще гаразд не досліджена, вириває з моєї дисертації речення

на півдумці, і з них ряд термінів, ставить їх як окремі слова, без попереднього зв'язку думки, та глузує: «Се дійсно уживання якихось альгебраїчних понять і знаків собі протилежних та себе взаємно виключаючих, ключ до розшифрування яких автор сам загубив»..., мушу прийти до висновку, що – се дійсно спосіб критики, який нідочого путящого довести не може. В абсурдності й суперечності термінології обвинувачує рецензент не лише мене, але й тих дослідників нашого філософа, що за ними йшов я в тій термінології, як, напр., акад. Д. Багалія, акад. М. Петрова, проф. Зеленогорського, проф. А. Лебедева, проф. О. Єфименкової та Е. Радлова...». (Зберігаю стилістику і орфографію Д. Оляничина – Д.Б.).

Зовсім іншою була постава рецензентів, німецьких вчених і громадських діячів, носіїв німецької мови, які толерантно та позитивно оцінили працю Д. Оляничина, українця, яка була зрозумілою і доступною для німецького читача, щоб ознайомитися з неординарною особою українського філософа, Григорієм Сковородою. Із цими рецензіями можна познайомитися із матеріалів, що знаходяться в архіві Д. Оляничина, або із моєї книги [14, с. 279-287]. Виходить, що німецькі вчені більш толерантні до українського вченого, ніж його співвітчизники, які не краще знали німецьку мову самого Д. Оляничина. І дуже шкода, що Д. Чижевський помістив рецензію до німецьких і чеських журналів, що поставило не тільки під сумнів знання Д. Оляничина, але й дискредитувало українську науку в очах чужинців.

Все своє життя Д. Оляничин, незважаючи на матеріальну скруту, шукав архівні матеріали про Г. Сковороду, працюючи в німецьких, чеських, угорських та інших архівах, збираючи по крихтах відомості про Г. Сковороду та його оточення, що видно із листування дослідника з Д. Чижевським, Б. Бойко-Блохиним, Н. Василенко-Полонською, О. Кульчицьким, яке знаходиться в його архіві.

Працюючи в архівах Бреслау (Вроцлав), старих бреславських гімназій св. Марії Магдалини, св. Єлисавети, св. Матіяса, в архіві університету й реальної школи, заснованої королем Фрідріхом Великим, Д. Оляничин знайшов прізвища українських студентів переважно із Києво-Могилянської Академії, синів старшин і купців та заможних козаків і написав працю «Про студіюючих українців у Бреславлі у XVIII ст.» [19, S. 271] та в німецькому журналі Kyrigius [11, с. 271], в останньому з яких подано реєстр і список студентів, які навчалися або студіювали в гімназіях і німецьких університетах з XVI по XVIII ст. Метою цих досліджень був пошук звісток про Україну та її молодь, яка навчалася в Німеччині, а особливо пошук матеріалів про перебування Г. Сковороди за кордоном. Але про Г. Сковороду Д. Оляничин нічого не знайшов. Цікавим було те, що серед студіюючих був невідомий до того часу брат Григорія Сковороди – Василь Сковорода, який після навчання в Києво-Могилянській академії навчався два роки в останньому класі (Пріма) в гімназії св. Єлисавети. Про це зазначено в оригіналі матрикул гімназії св. Єлисавети в записах від 24.09.1751. – Ч. 19, де говориться: «Vasilius Sloworoda, filius Sabae Cosaci natus in Russiae minori s Cornuchi anno 18 aetatis – Primanus» («Василь Сковорода, син козака із Чорнух, народжений у Малоросії, віком 18 років, учень класу Пріма»). Отже, Василь Сковорода, який народився у 1733 р., вчився два роки (1750/1751 і 1751/1752 навчальні роки) в останньому класі Вроцлавської гімназії [19, S. 255]. Про своє відкриття дослідник повідомив у журналах «Вісник» (1934) [19, S. 271] та «Kyrigios» (1937) [11, с. 271]. Василь Сковорода закінчив свою освіту у 19 років (1752 р.) і повернувся на батьківщину, батьків своїх живими вже не застав.

Д. Оляничин у 1947 р. натрапив на книгу Ф.К. Сахарова «Библиография русского церковного пения», в якій була фотокопія сторінки книги «Осмогласник» (збірка церковних співів) з написом: «Сия книга принадлежит Василию Сковороде Сотнику». Точну назву цього видання Д. Оляничин не занотував і перевірити своє посилення не зміг. Посилення на Віденські архіви у нього відсутнє. Чи запам'ятав Д. Оляничин прізвище автора та назву зазначених книг, невідомо, адже дослідник уже був в роках.

Після цього Василь Сковорода став козацьким сотником у Торнській сотні Ізюмському полку на Слобожанщині (1760). Після скасування слобожанської козацької адміністрації в 1765 р., за підтримки полковника Федора Краснокутського і підпрапорного Василя Сухомлина

[2, с. 30], Василь Сковорода, як «отставной», опинився у с. Гусинка на Куп'янщині, що належала до Торнської сотні того ж Ізюмського полку [14, с. 255]. Ці відомості Д. Олянчин подав у своїй праці [11].

Д.М. Дудко у статті «Василь, брат Григорія Сковорода, і Слобожанщина» писав: «Нещодавно були видані списки Слобожанської старшини, складені у 1765-1767 рр. Ім'я Василя Сковорода в них було відсутнє. Залишається припустити, що сотником він був до 1765 року, а в Гусинці осів вже після 1767 р. Саме тут, в маєтку поміщиків Сошальських, часть жив Григорій Сковорода. Напевно брати зустрічалися [2]. Але Григорій Сковорода чомусь не згадує брата в листах з Гусинки. Можливо брати розминулися в часі. Адже перебування Григорія Сковорода в Гусинці згадується у 1779-1792 рр. [14, сс. 355, 360-378, 396-402, 413-414]. Є свідчення, що Василь Сковорода відзначався здібностями до навчання і, в пошуках знань, добрався до Бреслау, одержав добру освіту. Любив, як і Григорій, музику і духовні співи. Але обрав не інтелектуальну працю, а традиційну козацьку службу на Слобожанщині. Дослужився до сотника, однак кар'єра його обірвалася ще до офіційної ліквідації слобожанського козацтва, а царські чиновники не цікавилися його дальнішою долею. Василь Сковорода був одружений з Христиною Бржеською з родини Бржеські-Романови; подружжя мало двох синів – Гната і Данила.

У свій час Д. Олянчин писав, що прабабка Володимира Сергійовича Соловйова походить із роду Василя Сковорода. Історик-краєзнавець Надія Жахалова з Олександрії досліджує родовід Володимира Соловйова, дружина якого була донькою олександрійця, конт-адмірала Володимира П. Романова-Поліксена, мати якої, Катерина Федорівна, походила з роду поміщиків Харківської губернії – Бржеських. Отже, корені Сковорода слід шукати із роду Бржеських по жіночій лінії, напевно, двоюрідна прабабка Володимира Соловйова належала до родини, тобто дружини Василя Сковорода – Христини [14, с. 262-268]. Виходить, що Г. Сковорода, який не був одружений, приходився Володимирі Соловйову двоюрідним прадідом.

Слід зазначити, що в документах XVIII ст. не згадується Василь Сковорода серед жителів Чорнух на відміну від свого батька та братів. Про брата Григорія Сковорода, Степана Савича, відомо, що він у 1738 р. поїхав до Петербургу [4, с. 33] і лише наприкінці життя повернувся на батьківщину, проживав у Харсіках (нині з'єднані з Чорнухами). Нащадки його й досі живуть у цих місцях.

У листі до проф. Д. Чижевського від 3.03.1964 р. Д.Олянчин повідомляє, що не може закінчити своєї праці про Г.Сковороду: «Нові дані до життя українського філософа Г.Сковорода», адже він планував встановити родовід мами Соловйова, а власне його прабабка за походженням належала б до Василя Сковорода, який був ніби-то прадідом Володимира Соловйова. Тому Д. Олянчин планував останню главу книги присвятити Василю Сковороді, але установити родовід матері Володимира Соловйова йому не вдалося, тому він припинив писати дану працю [8; див. також: 17, с. 257]. З листування Д. Олянчина видно, що він був автором книг «Der ukrainische Philosoph H.S. Skovoroda als Pädagoge» (1928), «Твори Г.Сковорода і московська цензура», очевидно, читав лекцію студентам УВУ [12].

В листі від 11.03.1962 р. до декана філософського факультету УВУ професора Ю. Бойка-Блохина Д. Олянчин пише: «... Від кількох днів розпочав писати працю під заголовком «Український філософ-містик Григорій Сковорода. Про його життя і творчість». До цієї теми посідаю нові матеріали. До друку вона буде готова в цьому або в наступному році...» (Архів Ю. Бойка). А в листі від 6.08.1962 р. до проф. Н. Василенко-Полонської Д. Олянчин писав про те, що «...мама Володимира Соловйова споріднена з родиною Василя Сковорода...» (Архів Д. Олянчина. Папка 18).

Д. Олянчин був німецьким доктором і почесним доктором УВУ (з 16.12.1962 р.), а потім і професором, він читав лекції в УВУ. В архіві Д. Олянчина є лист, де він подає теми викладів на зимовий семестр 1962/1963 рр., серед яких є така тема: «До питань перебування Г. Сковорода у Слобідській Україні». На жаль, цієї праці в архіві немає.

Працюючи у Віденських архівах, Д. Олянчин знайшов матеріали про Г. Сковороду. В листі до ректора УВУ проф. О. Кульчицького від 15.11.1962 р. він пише: «Зараз опрацьовую я,

на основі нових даних з Віденського архіву, життя і творчість Г. Сковороди, найбільше торкаюся його перебування у Слобідській Україні, зв'язане з перебуванням там його брата Василя Сковороди, козацького сотника» (Архів Д. Оляничина). Ректор УВУ проф. О. Кульчицький зацікавився дослідженнями Д. Оляничина, тому в листі від 15.12.1962 р. повідомив останнього: «Сенат УВУ 2.12.1962 р. вирішив надати Вам одноразову допомогу 150.-н.м. у зв'язку з Вашим важким матеріальним становищем... Сенат просить Вас про якнайінтенсивнішу співпрацю з УВУ та виявив зацікавлення до опрацювання Вами теми про Г. Сковороду і Соловйова...» (Архів Д. Оляничина).

Працюючи над новою книгою про Г. Сковороду, Д. Оляничин шукав дані про генеалогію родини Сковороди. Так, у листі від 25.03.1962 р. до проф. П.І. Зайцева він пише: «Вельмишановний Пане Професоре, Дорогий Павле Івановичу! Оце звертаюся до Вас з великою проською: мені потрібно зараз дати відомості по родоводу дружини С.М. Соловйова, матері сина, Володимира Соловйова (дружина Сергія М. Соловйова – Поліксена Романова, донька відомого контр-адмірала Володимира Романова. Вони одружилися в 1847 р. Біографи С.М. Соловйова пишуть, що Романови належать до старовинного південно-російського роду і, що серед їхніх предків був великий український філософ XVIII ст. Г. Сковорода. Мати ж Поліксени, Катерина Федорівна, походила із поміщицького роду Херсонської і Харківської губерній – Бржевських У 1869 р. Поліксена отримала у спадок (мабуть після смерті від брата, адже батько помер у 1864 р.) родинний маєток у Херсонській губернії біля Олександрії, який здавали в оренду. Її рідний брат Олексій був власником с. Березівки біля Олександрії. У Соловйових часто гостював російський поет І.А. Фет. У Соловйових народилося 12 дітей, четверо з яких рано померли. Життя дітей Соловйових складалося по-різному, але всі вони були талановиті. Так, їхній син Володимир Соловйов у 27 років став доктором філософії. Його творчість – філософська, поетична, літературна, публіцистична всесвітньо визнана (*Надія Жахалова. Дочка контр-адмірала В. Романова – дружина С. Соловйова // Вільне слово. 19.05.2004*) – Д.Б.). Біографи останнього кажуть, що вона походила із роду Сковороди. Про його я пишу зараз одну працю, її половина є уже у мене готова. Її другу половину маю оце розпочати. Вона торкається Василя Сковороди: до 1765 р. він був сотником в Ізюмському полку. Перед тим він учився в Київській Академії, здається мені, що лише до кляси риторики включно, бо опісля він докінчував свою освіту в гімназії св. Єлисавети у Бреслау. Я його там відкрив. Є одне дане, яке дозволяє мені твердити, що він був жонатий і його дружина звалася б Христина. З подружжя походила, очевидно, одна донька, що була бабкою, а може і прабабкою Володимира Соловйова. Аби це питання з'ясувати, мені потрібно конче мати родовід мами останнього. Для цього прошу Вас заглянути до «Русского Биографического Словаря». Його має Державна бібліотека в Мюнхені в читальному залі. Гадаю, що під прізвищем «Соловйов» там буде сказано, як його дружина називалася: прізвище, по-імені і по-батькові. Наколи б там була мова також про діда і бабку по-прізвищі, то прошу Вас також занотувати для мене...» (Архів Д. Оляничин). Що відповів і чи відповів проф. П. Зайцев, не відомо.

Цим питанням я займалася, але в цьому «Р.Б.Словнику» нічого не сказано, про що просив Д. Оляничин.

У листі до проф. Д. Чижевського від 3.03.1964 р. Д. Оляничин повідомляє, що він так і не міг закінчити своєї праці: «Опісля я розпочав писати невеличку працю про нашого філософа-містика Григорія Сковороду під заголовком «Нові дані до життя українського філософа Григорія Сковороди». В ній я зупинився найбільше про його перебування в Слобідській Україні, її останню главу хотів закінчити я про його брата Василя Сковороду. Після своєї науки в Київській Академії, а потім у Бреславській гімназії св. Єлисавети він подався у Слобідську Україну в 1753 році чи 1754 році і став козацьким сотником, біля 1760 р., в сотні, на мій погляд, Торнській Ізюмського полку. Після скасування у Слобідській Україні козацької адміністрації в 1765 р., Василь Сковорода, як «отставной», опинився жити у слободі Гусинцях, що належить до сотні Торнської того ж Ізюмського полку. Свідectво про те, що Василь Сковорода був козацьким сотником в Ізюмському полку, подибав я у збірці «Бібліографія русского церковного пенія»,

злажена, якщо не помиляюся, Ф.К. Сахаровим. В ній наведено теж «Осмогласник». На першій його обгортці, всередині, подана фотокопія його власника: «Сия книга принадлежит Василию Сковороде, Сотнику», як гадаю «Торнському». Ту «Бібліографію» мав я у своїх руках влітку 1934 року в університетській бібліотеці у Бреславлі..., будучи стомлений, я не занотував собі ні місця, ні року видання згаданої «Бібліографії». Коли я розпочав писати згадану працю про Г. Сковороду, то шукав тієї «Бібліографії» по всіх бібліотеках німецьких, і я її до нині не знайшов..... Аби установити родовід мами В. Соловйова, мені ніяк не вдалося, й тому я припинив писати свою працю про Г. Сковороду» (Архів Д. Оляничина) [див. також: 17, с. 255].

Д. Оляничин не покидав надії на закінчення своєї праці, що видно із такого листа від 17.06.1966 р. до проф. Ю. Бойка-Блохіна: «Я хочу за свого життя закінчити обов'язково свою працю-розвідку про Г. Сковороду, у зв'язку з його братом В. Сковородою, прадідом Володимира Соловйова...». Але через хворобу йому так і не вдалося закінчити цю працю. В архіві рукопису цієї праці не знаходимо.

Цікавим фактом до біографії Г. Сковороди, який був знайдений Д. Оляничиним на основі архівних матеріалів Придворного Військового архіву у Відні було те, що Г. Сковорода виїхав як церковний дяк до Токаю таки з генерал-майором Федором Вишневським, а не з його сином, полковником гвардії Ізмаїловського полку Гаврилом Вишневським, як писав проф. Дмитро Багалій і Микола Петров. Шукаючи відомостей, А. Годінка писав, що в повідомленні ерлявського католицького священника, графа Франца Баркочі, з 1749 р., було сказано, що в Токаї «при московському генералі і його козаках був православний священник». А. Годінка покликався на джерело Віденського архіву: «Беч, КПЛ». Але він не вказував конкретного часу ані дня, ані місця цього донесення Ф. Баркочі. Це мало б важливе значення для підтвердження переказу Михайлом Коваленським про виїзд Г. Сковороди» (Архів Д. Оляничина).

Д. Оляничин проаналізував факти з різних архівних матеріалів та написані праці про цю подорож Г. Сковороди до Токаю і зробив ряд записів, які знаходяться в архіві. Він пише, що на основі свідчення з 1740 року виходить, що Федір Вишневський був за походженням сербом з Вишніці біля Белгороду [15, с. 132]. В молодих роках він був на службі у великого купця Сави Рогужинського і з його дорученням закуповував вино в Угорщині, переважно в Токаю, доставляючи його до російського царського двору. Згодом він сам став займатися цією справою, уклавши угоду з царським двором на 10 років, а після запропонував доставляти для нього вино з Угорщини, орендуючи виноградники в Токаю; він організував власну фабрику з виробництва вин. Цей договір між ним і царським двором був підписаний, і він 6.04 1745 року виїхав до Угорщини [5, с. 65].

У 1748 р. Федір Вишневський винаймав у Кошицях для осідку російської місії будинок у вдови Гоог, де була відкрита Православна Церква Успення Пресвятої Богородиці для осіб російської місії. Він розгорнув велику діяльність і за це був близькою людиною до царського двору, дістаючи нагороди і підвищення в чині до генерал-майора, а 24.04.1748 р. – до рангу бригадира. Цьому йому сприяв любовник Єлисавети Петрівни – Олекса Розумовський. Більше того, він одержав великі наділи землі в Переяславському полку, в м. Переяславі мав будинки, які під час пожежі 18.07.1748 р. згоріли. Війтом міста був назначений Степан Драгоманів, «родом грек», а від 1756 р. – війт Переяслава [7, с. 290]. 27.01.1749 р. Ф. Вишневський помер у Кошицях. Як вважав Д. Оляничин, тіло його було перенесено, напевне, «на цвинтар при сербській церкві в Будапешті або Пешті». 26.11.1749 р. на його місце царський уряд призначив комісаром Токайської місії сина Федора, полковника гвардії – Гаврила Вишневського. На основі Щоденника М. Ханенка відомо, що він у 1747 р. був поручником гвардії Ізмаїловського полку, де, напевно, служив Василь Сковорода, а 13.10.1749 р. Єлисавета надала йому чин полковника. 31 травня 1753 року полковник Г. Вишневський був відкликаний російським царським урядом назад до Петербургу, адже між ним і місцевою угорською владою виник гострий конфлікт, за невиплату боргу за дім, який винаймав у Токаї ще його батько, Ф. Вишневський. На його місце царський уряд назначив полковника-вахтмайстра М. Жолобова, який прибув на становище комісара Токайської місії до 1771 року [13].

Незабаром після повернення Григорія Сковороди і Г. Вишневського із Токаю, Г. Сковорода, разом із Іоанном Раїчем [16, с. 51-52], 11 червня 1753р. вирушив на студії до Київської Академії.

Про подорожі Г. Сковороди за кордон є різні версії. Так, Ф. Лубяновський (1777-1869) пише: «У Харкові я бачив відомого пільгрима Сковороду. За переказами, він закінчив курс наук в Київській Академії дуже добре, потім здійснив подорож до святих міст: був у Єрусалимі, на Атонській горі, в Константинополі; чи був на Заході, певно не знаю» [9].

Н. Стелецький переказав за «Українським Вісником» (1817, с. 108), що Г. Сковорода обійшов «всю Німеччину, Італію, Польщу» і слухав там лекції тодішніх професорів, особливо «Канта» (за «Духовною бесідою», 1863. – Т. 17, с. 346).

«Великий Універсальний Словник» П'єра Ляруса (Париж, 1875. – Т. 14, с. 781-782) помістив таку замітку про подорож Г. Сковороди за кордон: «Не діставши від влади дозволу на подорож за кордон аби закінчити там свої студії, він потайки від влади помандрував лише до Пешту. У цьому місті він вивчав німецьку мову й опісля подався до Галле, де тоді навчався філософії Вольфа, яка досягла найбільшого блиску. Сковорода студіював там три роки метафізику й теологію, і перекладав проповіді св. Івана Золотоустого, писав навчальні байки, що в усній традиції люду України збереглися до наших днів» [для порівн.: 3, с. 43].

Як вважав Д. Оляничин, «всі ці наведені версії про подорож Г. Сковороди за кордон є нісенітницями. Ні в Кенігсбергському, ні Гальському Університетах він ніколи не студіював, і тому не міг там слухати лекцій ні Е. Канта, ані Хр. Волфа. В матрикулах тих Університетів, які ми простудіювали, прізвища Г. Сковороди не подибується. Що тичиться його науки в Будапешті, то цю версію можна підтвердити або відкинути лише після перегляду матрикулів тамошнього Університету й тамошніх двох гімназій за XVIII ст., а саме в Будимі й Пешті» (з Архіву Д. Оляничина).

Залишається вірити проф. Д. Оляничину, який все життя досліджував архівні матеріали з історії України та дані про Г. Сковороду. На мою думку, архівних матеріалів слід шукати в Україні, а може і в Росії, якщо вони не знищені, щоб своїми філософсько-релігійними поглядами не компромітували радянську державу на світовій арені, яка була авангардом «новітнього атеїзму і марксизму-ленінізму». А після того було наказано перекручувати філософські погляди Г. Сковороди й писати Ймення Бога, Святого Письма з малої літери, перекладаючи його твори так, щоб ніхто не зрозумів, підтасовуючи до своїх партійних ідей, а в гіршому випадку, нищили все, щоб затерти пам'ять про Г. Сковороду.

Отже, Г. Сковорода не знайшов шляху до вчених західної еліти XVIII ст., високого щаблю соціальної драбини, на якій перебували німецькі мужі-вчені, не довелося йому зустрітися з Кантом (1724-1804), Гаманном (1730-1788), Гердером (1744-1803), Лессінгом (1729-1781), Гете (1749-1803), Ф. Клопштоком (1724-1803) та іншими діячами науки, культури та літератури, незважаючи на те, що Сковорода вбачав у тодішньому соціальному порядку вираз справедливості: «Народ должен обладателям своим служить й кормить».

Напевне і не вірилось Г. Сковороді, що колись його нащадки будуть вивчати його твори, будуть доносити їх до вчених Західного Світу, які зацікавляться його неординарною християнською філософією. І в цьому слід завдячувати таким діаспорним ученим за кордоном, які вперше писали праці про Г. Сковороду німецькою мовою, – Д. Оляничину, Д. Чижевському, Ю. Бойко-Блохину, які започаткували сквородіану в Німеччині, а в Україні – Д. Багалію, М. Петрову, А. Ковалінському, які своїми працями не дали можливості стерти ім'я Григорія Сковороди з лиця історії української науки і культури.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Архів Д. Оляничина: Домет Оляничин. З приводу праці про Г. Сковороду. Декілька слів відповіді д-рові В. Залозецькому // *Analecta Osvm.* – Polonia, IV.

2. Багалій Д.І. Історія Слобідської України / Д.І. Багалій. – Х.: Основа, 1990.
3. Багалій Д. Український мандрівний філософ Гр. Сав. Сковорода / Д. Багалій. – Харків, 1926.
4. Багалій Д.І. Український мандрівний філософ / Д.І. Багалій. – К.: УКСП «Кобза»; Вид-во «Орій», 1992.
5. Бантиш-Каменський Н. Обзоръ внешніх сношеній Россіи / Н. Бантиш-Каменський. – М., 1894. – Ч. 1.
6. Ганін П. Білоемігрантська українська філософія / П. Ганін // Войовничий матеріалізм. – Харків, 1929. – Збірник І.
7. Кіевская Старина. – 1901. – Т. 74.
8. Лист до проф. Чижевського від 3.03.1964 (знаходиться в Архіві Д. Оляничина).
9. Лубяновский Ф. Воспоминания / Ф. Лубяновский // Русский архивъ, 1872.
10. Некаталогізований Архів Д. Оляничина в УВУ, Мюнхен. – Лист проф. В. Заїкіна від 14.09.1931 р. до Д. Оляничина.
11. Оляничин Д. Відповідь Д. Чижевському / Д. Оляничин // Нова Зоря. – Львів. – Ч. 65 за 8.09.1929.
12. Оляничин Д. Твори Г. Сковороди і московська цензура / Д. Оляничин // Наша культура. – Варшава, 1936. – Кн. 10/18.
13. Рачинський А. Русские комисары в Токае / А. Рачинський // Московские ведомости, 1875. – № 176.
14. Сковорода Г. Повне зібрання творів / Г. Сковорода. – Т. 2. – К.: Наукова думка, 1973.
15. Стоянович Л. Старі списки й надписи / Л. Стоянович. – Белград, 1903. – Кн. 2.
16. Стратимирович С. Черты жизни Иоанна Раича архимандрита / С. Стратимирович // Новая Сербская Летопись. – Будим, 1840. – Кн. 50.
17. Тетерина Д. Вибрані праці в семи томах / Д. Тетерина. – Київ-Мюнхен, 2006.
18. Україна. – Київ, 1929. – Ч. VII-VIII.
19. Oljančyn D. Aus der Kultur und Geistesleben der Ukraine. Teil II. Schulung und Bildung / Domet Oljančyn // Kyrius. Königsberg-Berlin. Verlag von Hans Koch. 1937. – Heft 3. – S. 271.
20. Scholastik. – Freiburg, 1929, Heft 3.

Блохин Д. С архивных материалов Д. Оляничина о Г. Сковороде.

В статтє автор знакомит с архивными материалами Домета Оляничина, который с 1923 г. изучал жизнь и деятельность Г. Сковороды. Будучи студентом с 1921 г. Фридрих-Вильгельм-Университета в Берлине, исследователь после окончания докторантуры, защитил диссертацию о Г. Сковороде.

Ключевые слова: рецензия Д. Чижевского, архив Д. Оляничина, Германия, Токай, Василий Сковорода, Чорнухи, П.И. Зайцев.

Blokhin D. From D. Olyanchyn's archival materials about H.Skovoroda.

In this article, the author used material from the archives of Domet Olyančyn. Domet was the first who was interested in the writings of Hrihorij Skovoroda. In 1921, Domet Olyančyn began his studies at the Friedrich-Wilhelms-University in Berlin. He wrote his dissertation about Hrihirij Skovoroda and received his doctorate on 07.31.1928.

Key words: recension of D. Tschizhevskij, archive D. Oljančyns, German, Tokay, Vasyl Skovoroda, Cornuchy, Pavlo Žaižev.

Одержано 16.09.2013.